

רחוב גדליהו אלון 11, ירושלים
טלפון: 02 567 5320
hartman.org.il

מכון שאלום הרטמן
SHALOM HARTMAN
INSTITUTE

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

بطاقة هویت

כָּל עוֹד בְּלִבְבְּךָ פְּנִימָה
נִפְשׁ יְהוּדֵי הוֹמָיָה,
וּלְפָאֲתַי מְזַרְח קְדִימָה
עַיִן לְצִיּוֹן צוֹפֶיָה -

עוֹד לֹא אֶבְדָּה תִּקְוַתְנוּ,
הַתִּקְוָה בֵּת שְׁנוֹת אֲלֵפִים,
לְהִיּוֹת עִם חִפְשֵׁי בְּאֲרָצְנוּ,
אֶרֶץ צִיּוֹן וִירוּשָׁלַיִם.

להיות עם חופשי בארצנו
מסע אל הזהות הישראלית

הזמנה למסע

"יש להבחין בצורה חדה בין זהות לזיהוי."

פעולת הזיהוי היא פעולה של סימון. אדם, חברה או מדינה מסמנים יחיד או קבוצה לצרכים מעשיים. בהקשרים פוליטיים, זהו כלי מרכזי להענקת חובות או להטלת זכויות מסויימות. פעולת הזיהוי היא פעולה היררכית, הנעשית מבחוץ. האדם המזוהה כפוף לזיהוי שמוטל עליו ואין הוא יכול לסרב לו.

לעומת זאת, זהות היא פרויקט חיים של בני האדם עבור עצמם. זהו פרויקט מתמשך, שבמהלכו חברה ויחידים מעצבים את חייהם מתוך דיאלוג מתמיד עם העבר ועם ההווה הממשי. זהותם של יחידים ושל חברות נרקמת באופן דינמי, באמצעות התנועה שבין הקשרי חייהם השונים. איש לא יכול לבנות את הזהות של זולתו, שכן זו תנועת האדם הבונה ומשרטט את סיפורו שלו."

(פרופ' אבי שגיא)

שמה של התעודה הכחולה שאותה כולנו מחזיקים בארנק הינו מטעה. המסמך המכיל את הפרטים הביוגרפיים הבסיסיים ביותר אודותינו אינו מספק לנו **זהות**, אלא רק אמצעי **זיהוי** על-ידי המדינה ומוסדותיה. הזהות שלנו נמצאת במקום אחר לגמרי. היא דבר חי ונושם, תהליך של התהוות, "פרויקט חיים".

חוברת צנועה זו מבקשת להזמין אתכם למסע זהות בעקבות כמה מרכיבים בסיסיים של זהותנו כציוניים וכישראלים. מטרתם של הקטעים הקצרים שלפניכם היא לפתוח שער, לספק חומר למחשבה. ניתן להשתמש בהם כבסיס לדיון ערכי על יום העצמאות, כנקודת מוצא לשיחה משותפת, או כקטעי הקראה ומחשבה לשולחן החג ובמגל המשפחתי.

הטקסטים מאורגנים סביב ארבעה צירים מרכזיים, הבאים לידי ביטוי בארבע המילים הלקוחות מהמנון התקווה: "לְהִיֹּת עִם חֶפְזִי בְּאַרְצֵנוּ".

אתם מוזמנים אפוא לארבעה צעדים קטנים במסע הזהות הישראלי.

חג עצמאות שמח

להיות עם חפשי בְּאַרְצֵנוּ

**בלב מלא תודה, אנו עוצרים
לחשוב על משמעותה של המדינה
עבורנו כיום, כפרטים וכחברה.**

**דברי הלל ושבח, בנתינת תודה על מדינת ישראל.
ניתן לאמרם בפתח סעודת החג:**

אֹדֶךָ פִּי עֲנִיתָנִי וְתָהִי לִי לִישׁוּעָה
אֲבָן מָאֶסוּ הַבּוֹנִים הִיְתָה לְרֹאשׁ פְּנֵהָ
מֵאֵת ה' הִיְתָה זֹאת הִיא נִפְלְאֹת בְּעֵינֵינוּ
זֶה הַיּוֹם עָשָׂה ה' נְגִילָה וְנִשְׂמְחָה בּוֹ
(תהלים קיח, כא-כה)

לֹא שְׂרַתִּי לְךָ אֶרֶץ, וְלֹא פְּאֶרְתִּי שְׂמֹךְ
בְּעֲלִילוֹת גְּבוּרָה, בְּשָׁלֵל קְרִבּוֹת.
רַק עֵץ יָדֵי נָטְעוּ, חוֹפֵי יָרְדֵן שׁוֹקֵטִים
רַק שְׁבִיל כְּבָשׁוּ רְגְלִי, עַל פְּנֵי שְׂדוֹת.
(רחל המשוררת, 'אל ארצי')

קראתי פעם לציונות אידיאל אין-סופי, ואני מאמין באמת כי
גם לאחר השגת ארצנו, ארץ ישראל, לא
תחדל מלהיות אידיאל. כי בציונות כפי
שאני מבין אותה, כלולה לא רק השאיפה
אל כברת ארץ מובטחת כחוק בשביל
עמנו האומלל, אלא גם השאיפה לשלמות
מוסרית ורוחנית.
(בנימין זאב הרצל, 'תקוותנו')

**מהם האתגרים
המוסריים
והרוחניים של
החברה הישראלית?**

הנני חי בתקוה הזהירה, שמתוך הוויה יהודית חדשה זאת - המורכבת והפועמת - יופיעו כיוונים רוחניים חדשים לאורחות חיים יהודיים בעולם המודרני... חוגג אני את יום העצמאות בקריאת ההלל, ומביע בזאת את תודתי לקדוש ברוך הוא... על הסיכוי שישראל מאפשרת. סיכוי זה ניתן להחמצה, אולם בכך אין נגרע במאום מן האפשרויות הדתיות אשר המאורע חולל. קריאתם של פרקי הלל והודיה ביום העצמאות איננה מבטיחה שום ערובה אלוהית לגבי הגשמתן המוצלחת של אותן אפשרויות.

(דוד הרטמן, 'מסיני לציון: חידושה של ברית')

באוזנינו מהדהדות עדיין המילים הראשונות של ספר המדינה: "התכנסנו כאן, חברי מועצת העם, על מנת להקים בארץ ישראל, מדינה יהודית, היא מדינת ישראל". אנחנו כותבים את הספר הזה מידי יום, מנסים להקנות משמעות למילים שכווננו אותנו...

בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא היה שם, שמע את המילים, חש את חווית השחרור המופלא של עם שהחל לכתוב מחדש את ספר חייו והוא כותב וכותב וכותב. כותב בספר דברי ימי העולם לא כגר, זר או תייר - כעם, ככל העמים. כותב כל הימים: בימי חול וכישלון בימי יצירה והצלחה, בימי כאב ובימי שמחה - כיום הזה, כל יום, כל שנה...

(יולי תמיר, מתוך נאומה בטקס הענקת פרס ישראל, 2008)

להיות עם הפשי בְּאַרְצֵנוּ

**"יחד שבטי ישראל". אנחנו בני עם
אחד, אך מפוצלים לשבטים שונים.
כיצד נשמור על ה"יחד"?**

בְּלִשׁוֹנוֹת רַבּוֹת מְסֻפָּר דְּבַרְנוּ
וְזֶה אֵת זֶה כְּמַעַט בְּכָלֵל שְׁלֵא הִכְרַנוּ.
וּמְקוֹמוֹת רַבִּים מְאֹד עֲזָבְנוּ
וְרַק מְקוֹם אֶחָד רָצִינוּ וְאָהַבְנוּ.
וּמְקוֹמוֹת רַבִּים מְאֹד עֲזָבְנוּ
וְאֵל הָאָרֶץ, אֵל הָאָרֶץ בָּאנוּ.
(עלי מוהר, 'שיר השיירה')

ריבוי התרבויות בחברה
בישראל הוא עובדה מוצקה:
פלסטינים, חרדים, מהגרי
עבודה, נשים, מזרחים, מהגרים אתיופים,
מהגרים רוסים - קבוצות אשר מציבות
(ישירות או בעקיפין) טענות תרבותיות, כלכליות
וחברתיות כלפי המדינה וכלפי ההסדרים הפוליטיים שלה...

מציאות של ריבוי תרבויות... אינה תופעה חדשה בישראל. החידוש ביחס
לעבר הוא בשני היבטים: ראשית, הטרוגניות גדולה יותר, בעיקר הודות
להצטרפותן של קבוצות שאינן יהודיות לחברה הישראלית; ושנית, שינוי
תודעתי המוביל להכרה גוברת באופי ההטרוגני של החברה.

(יוסי יונה ויהודה שנהב, 'רב תרבותיות מהי?')

ליהודים צריך להזכיר שהערבים נוכחים במגילת העצמאות. הם אינם נוכחים-נפקדים; הם חלק מן המדינה בזכות ולא בחסד. המדינה והארץ הן ביתם. עם זאת, וזאת יש לומר בבירור לערבים אזרחי המדינה, מדינת ישראל אינה מדינה ניטרלית "של כל אזרחיה" בלבד. המדינה היא גם המימוש של זכותם של יהודים, רוב תושבי המדינה, להגדרה עצמית.

כלפי בני המיעוט הערבי המגילה מאפשרת לנו להציג להם את העובדה שממוש החלום היהודי להגדרה עצמית אינו מכוון למדינה שהיא רק של יהודים, או שליהודים יש בה זכויות יתר...

(רות גביון, 'חזון, לא חוק: תפקידה של מגילת העצמאות')

כשם שאומה יכולה להתפתח אפילו כשהיא מורכבת מעמים רבים, כן יכול עם להתפתח אפילו כשהוא חלק מאומות אחרות...

לאמתו של דבר, נאמנות ואמריקה דורשת רק זאת - שכל יהודי אמריקאי ייעשה לציוני. כי רק על ידי השפעתן המרוממת של שאיפותיה נוכל לפתח את המשובח שבנו ולאפשר לארץ זו להפיק את התועלת הרבה ביותר מנחלתנו הגדולה. הרוח היהודי שנשמר זמן רב כל כך, האופי שפותח על ידי מאות שנות הקרבה עצמית, יש לשמור עליהם ולהוסיף לפתחם, כדי שגם באמריקה כבמקומות אחרים יוכלו בני העם הזה לחיות ולעשות מעשים שיהיו ראויים לשם אבותיהם.

(לואיס ברנדייס, 'השאלה היהודית וכיצד לפתור אותה')

להיות עם חפשי בְּאַרְצֵנוּ

**מגילת העצמאות מצהירה כי
מדינת ישראל "תבטיח חופש
דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות"
וכן "שויון זכויות חברתי ומדיני
גמור לכל אזרחיה".
כיצד נעמוד בהבטחה?**

שחקי, שחקי על החלומות, זו אני החולם שח.
שחקי פי באדם אאמין, כי עודני מאמין בך.
כי עוד נפשי דרור שואפת, לא מכרתיה לעגל-פז,
כי עוד אאמין גם באדם, גם ברוחו, רוח עז.
(שאל טשרניחובסקי, 'אני מאמין')

היהודים כיהודים יכולים להתקיים
רק בארץ שיש בה חופש המיעוט,
חופש הבחירות, חופש המחשבה,
חופש התנועה וחופש ההתנגדות לממשלה
בגדר החוק - כלומר במשטר דמוקרטי....

מחשבת האדם בדמוקרטיה אינה כפופה לחוק ולשלטון. אפילו אם העם
כולו דעה מסוימת מקובלת עליו - מותר ליחיד לחשוב אחרת ולהילחם
על דעתו... במשטר דמוקרטי אין איסור על ביקורת ועל ויכוח.

(דוד בן גוריון, מתוך נאום בכנסת, 1950)

הדבר שאנו מכנים אותו בשם 'הצרכים האלמנטריים' של אדם רגיל - אותו הדבר, שהיום הוא צריך להילחם עליו ולבקש פרנסה ולהרעיש עולמות, כשאינו מוצא פרנסה זו - כולל חמישה דברים: אוכל, דירה, בגדים, האפשרות לחנך את הילדים והאפשרות להתרפא במקרה של מחלה. בעברית אפשר לסמן דבר זה בקיצור: מזון, מעון, מלבוש, מורה, מרפא, חמש פעמים מ'...

חובתה של המדינה, על פי 'תרופתי', צריכה להיות: כל אדם, המודיע שהוא דורש את 'חמש הממין', צריך לקבל אותן... בידי המדינה צריכה להיות תמיד האפשרות לספק את 'חמש הממין' לכל אותם האזרחים שידרשו אותן.

(זאב ז'בוטינסקי, 'הגאולה הסוציאלית')

החיים החדשים בישראל השרו הרגשת אושר על היהודים בכל מקום, על ידי יצירת חברה המושתתת על חירות, שוויון וצדק, על ידי הישגים מוסריים גדולים, על ידי תרומות למדע, לטכנולוגיה ולכלכלה...

מעין אשר נסתם ונחתם פרץ שוב אי שם בעומק הנפש. לפתע נתגלתה לעינינו ההכרה, כי בה בשעה שחינו עשויים להתפשט לכיוונים כה רבים, שורשינו הטמירים נמצאים ליד המעיין.... אין זו אידיאולוגיה, עניין הנתון לבחירה, זוהי התקשרות של קיום, עניין של גורל.

(אברהם יהושע השל, 'ישראל: הווה ונצח')

להיות עם חפשי בארצנו

**מה מקומה של ארץ ישראל
הממשית, על נופיה, ריחותיה
וצבעיה, בזהותנו כישראלים?**

בוואו נשיר את השיר המטרף של הארץ
בוואו נשיר את השיר הצהב של החול.

יחפנים מתהלכים לארפה ולרחבה של הארץ
ועושים אתה אהבה, אנשים פורקי על.

(יהושע סובול, 'השיר על הארץ')

פי הנה הסתיו עבר הגשם חלף הלך לו:
הנצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע
וקול התור נשמע בארצנו: התאנה חנטה
פגיה והגפנים סמדר נתנו ריח
קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך

(שיר השירים ב, יא-יג)

לא יכלה ארץ היהודים לקום ולא יכלה להתקיים אלא במקום
זהה... מדוע דווקא בארץ זו? מפני שלכאן ורק לכאן מסוגלים
היו היהודים לבוא ולכונן את עצמאותם. מפני שעצמאות
היהודים לא יכלה להתחולל בשום טריטוריה אחרת. מפני שלכאן זרמו
התפילות והגעגועים... רגשות דתיים סיעו לתנועה חילונית-פוליטית
להגשים מטרה ארצית והיסטורית, לא נסית ולא משיחית.

(עמוס עוז, 'באור התכלת העזה')

המקום והסביבה שלי אינם דבר ומקרה שמחוצה לי, אלא הם אני עצמי. אני הוא זה וזה הוא אני. אני אינני קיים כישות עצמאית, כנקודה השוכנת במקום מסוים, כאשר אותו מקום חיצוני ומקרי לה. אין כאן שניים, אלא אחדות של האדם עם סביבתו; מצב אחר איננו אלא גלות ועקרות - זו הארץ-אמא.

האדם המזהה עצמו בסביבתו כורת ברית עמה. זאת ועוד, הוא נפתח אל התקווה ואל הייעוד שזהות זו נושאת בחובה, ומודה לאלוקים שהעניק לו זהות זו - אמירת "אנוכי מי שאנוכי" אינה אלא אמירת הלל.

(הרב שג"ר, 'ביום ההוא':
דרשות ומאמרים למועדי אייר')

אצלי הזכרון הוא בכפות הרגליים. כפות הרגליים זוכרות כל דבר. הן זוכרות בוץ, ומים, ואדמה יבשה, ואבנים קטנות, ואבנים גדולות, וקוצים. עץ אשכולית, ועצי תמר, ועצי בונה, ועצי אקליפטוס.

אלה העצים של הילדות שלי והם העצים שמסמלים מן בריאת עולם קטנה... כל העצים האלה הם עצים של החלטות של יש מאין. אלה העצים שהפכו ארץ ריקה לארץ נושבת. והדבר קרה מתחת לרגלינו.

(נעמי שמר, מתוך הסרט 'אל בורות המים')

רשימת הציטוטים בחוברת

בנימין זאב הרצל. מתוך ברכה שכתב הרצל לירחון ציוני ווינאי בשנת 1904. מופיע בתוך: כתבי הרצל, כרך שמיני (בפני עם ועולם חלק ב'), תל-אביב תשכ"א, עמ' 285.

דוד הרטמן. מתוך: 'מסיני לציון; חידושה של ברית', תל-אביב 1992, עמ' 312-313. **יולי תמיר.** מתוך נאומה כשרת החינוך בטקס הענקת פרס ישראל, 2008.

יוסי יונה ויהודה שנהב. מתוך: 'רב תרבותיות מהי? על הפוליטיקה של השונות בישראל', תל-אביב 2005, עמ' 58.

רות גביזון. מתוך מאמרה 'חזון, לא חוק: תפקידה של מגילת העצמאות'. מופיע בתוך: תלמוד ישראלי, מסכת עצמאות, תל-אביב 2015, עמ' 17.

לואיס ברנדייס. מתוך מאמרו 'השאלה היהודית וכיצד לפתור אותה' (יוני 1915). פורסם בתרגום עברי בעיתון 'דבר', 13 בנובמבר 1936.

דוד בן גוריון. מתוך נאומו בכנסת ישראל, ג' באדר תש"י, 20 בפברואר 1950. מובא בתוך: רות גביזון, 'עיון חוקתי לחזון המדינה?', ירושלים 2016, עמ' 3.

זאב ז'בוטינסקי. מתוך מאמרו 'הגאולה הסוציאלית' (1934). מופיע בתוך: כתבי זאב ז'בוטינסקי, ירושלים תש"ז-תשי"ט, כרך טז (רשימות), עמ' 297-298.

אברהם יהושע השל. מתוך: 'ישראל; הווה ונצח', ירושלים תשל"ג, עמ' 213.

הרב שג"ר. מתוך דרשתו 'ארץ ישראל - בין אם לרעה'. מופיע בתוך: 'ביום ההוא: דרשות ומאמרים למועדי אייר', אלון שבות התשע"ב, עמ' 124.

עמוס עוז. מתוך: 'באור התכלת העזה; מאמרים ורשימות', תל-אביב 1979, עמ' 75-76. © כל הזכויות שמורות למחבר.

נעמי שמר. מתוך דבריה בסרטו של מוטי קירשנבאום, 'אל בורות המים', חלק שני ('מכירת עד שדות'), 1982.

© כל הזכויות על השירים 'שיר השיירה' מאת עלי מוהר ו'השיר על הארץ' מאת יהושע סובול שמורות למחברים ולאקו"ם.

עריכה והפקה: עמרי שאשא

וועדת היגוי: דני אלעזר, שרגא בר און, לורה גילינסקי, חנה גילת, רני יגר, אריאל פיקאר